דו"ח סופי: חפירה במכרה חתרורים (בלוק מס' 1)

רשיון מס': B – 304 / 2005

ארכיאולוג חופר – יהודה גוברין

חסות אקדמית – היבריו יוניון קולג'

מזמין העבודה: חב' רותם אמפרט נגב בע"מ.

הפרויקט: מכרה שדה חתרורים בלוק מס' – 1.

מפת איתור

הקדמה:

בהתאם להזמנת חב' רותם אמפרט נגב בע"מ, נערכה חפירת הצלה בשלושה אתרים (מס' 4, 5, 6) שאותרו בסקר שערכה במקום רשות העתיקות.

עפ"י דרישת רשות העתיקות וכתנאי למתן היתר לביצוע עבודות בשטח, נדרש לבצע חפירת ההצלה באתרים מוכרזים אלה, בהיקף מצטבר של 175 מ"ר, עפ"י החלוקה הבאה:

שטח – 4: חפירה בהיקף של 62.5 מ"ר.

שטח – 5 : חפירה בהיקף של 25 מ"ר.

שטח – 6: חפירה בהיקף של 75 מ"ר.

החפירה התנהלה בראשות יהודה גוברין במהלך חודש נובמבר 2005, להלן תוצאות החפירה:

שטח – 4:

בשטח אותרו 5 ריכוזים של אבנים אשר נדרשו לבדיקה. הריכוזים מצויים לאורך ערוץ נחל קטן על גדתו הדרומית. בריכוזי האבנים ניתן לזהות 3 – 4 מתקנים בעלי מתאר סגלגל שקוטרם 1 – 1.5 מ' הבנויים מנדבך אחד של אבנים בגודל בינוני.

4 . א: ריכוז אבנים, נ.צ – 062683 – 175733

נחפר שטח שגודלו 2 X 2 מ' ולעומק של עד 0.1 מ'. במרכזו של הריבוע שנחפר, גל אבנים קטן הסמוך לערוץ הנחל. האבנים קטנות ובינוניות מונחות על פני הקרקע. נראה כי ריכוז אבנים זה הינו מעשה ידי אדם אך לא ניתן להגדיר לו תוכנית (ראה איור מס' – 1).

שני ריכוזי אפר נתגלו בעומק של כ – 0.05 מ' מתחת לפני הקרקע בצמוד לריכוז האבנים ומדרום לו. נראה כי מטרת ריכוז האבנים במקום זה היתה לשמש כמוקד להבערת אש. לא נתגלו ממצאים כלשהם ולא ניתן לתארך את האתר.

תמונה 1: מראה כללי של אתר 4 א לפני החפירה (מצולם ממערב למזרח).

תמונה 2: מראה כללי של אתר 4 - א אחרי החפירה (מצולם ממערב למזרח).

4. ב : מתקן מאבנים, נ.צ - 062681 – 175730

במרחק של כ - 2.5 מ׳ ממערב למתקן 4 - א, במעלה גדת הנחל הדרומית, נתגלה ריכוז אבנים נוסף. במקום נחפר ריבוע שגודלו 4 X 4 מ׳ ולעומק של עד 0.2 מ׳ מפני הקרקע. המתקן בנוי ממספר אבנים גדולות וביניהם אבנים קטנות ובינוניות היוצרות מתאר לא מוגדר שאורכו כ – 2 מ׳ ורוחבו כ - 1.5 מ׳ (ראה איור מס׳ - 2) האבנים מונחות על פני הקרקע הטבעית. בשטח הריבוע ובעיקר בסמוך לפינה הצפון – מערבית של הריבוע נתגלו מספר שברי חרסים של סיר ומכסה בישול , ככל הנראה מן התק׳ הביזנטית או הערבית הקדומה (ראה תמונה מס׳ – 4). נראה כי מתקן זה אף הוא מעשה ידי אדם, שימש כמתקן בישול.

תמונה - 3 : המתקן מצולם מדרום לצפון.

תמונה – 4 : שברי חרסים של סיר בישול ומכסה שנתגלו באתר.

4. ג: ריכוז מתקנים שונים, נ.צ – 062682 – 175723

במרחק של כ – 4.5 מ' ממערב לאתר 4 - ב, במעלה גדת הנחל, מצוי ריכוז מתקנים נוסף. במקום נחפר שטח שגודלו 8 X 5 מ' ולעומק של עד 0.3 מ'.

תמונה - 5: מראה כללי לפני החפירה, מצולם מצפון לדרום.

תמונה - 6: מראה כללי של האתר לאחר החפירה, מצולם מצפון לדרום.

באתר ניתן לזהות לאחר החפירה מספר מתקנים עגולים / סגלגלים בקטרים הנעים בין 0.7 מ' ועד כ – 2 מ'.המתקנים בנויים בנדבך אחד לרוחב, לאורך ולגובה ומונחים על הקרקע הטבעית. במרכז שטח החפירה נתגלה המתקן הגדול ביותר. גודלו 2 X 1.5 מ' ובמרכזו נתגלה ריכוז של אפר. נראה כי המתקנים בעלי המתאר העגול שבתא שטח זה שימשו כמוקדי אש ומתקני הכנת אוכל, של אוכלוסיה נוודית. בקצה הדרומי של שטח החפירה, נתגלו שלוש אבנים, אשר לבד מן

המרכזית (ככל הנראה נפלה), הועמדו על צידן הצר (ראה תמונות: 7 – 8). האבן המזרחית הינה בולבוס גיר גדול, והאבן המערבית נבקעה ככל הנראה ע"י חימום. שרידי אפר מצויים בסמוך לאבן המערבית. נראה כי אבנים ניצבות אלה שימשו כמצבות פולחן ולידן הובערה אש .
קיר אבנים קטנות באורך של כ – 1.5 מ' נבנה באלכסון ומצפון לשורת המצבות , ריכוז של מספר אבנים נחשף כ – 0.7 מ' מצפון מערב לשורת המצבות.
מתקנים אלה יש להניח שימשו לתיחום שטח הפולחן וככל הנראה שימשו בו תפקיד כלשהוא.

תמונה – 7: המצבות? לפני החפירה, מצולם מצפון לדרום.

תמונה – 8: המצבות והמתקנים הנלווים להם באגף הדרומי של השטח.

באגף הצפון מערבי של השטח שנחפר נחשף קטע של קיר באורך של כ – 1.2 מ' בנוי באבנים קטנות ובינוניות בנדבך אחד לאורך לרוחב ולגובה. כל המתקנים בשטח זה מונחים על פני הקרקע הטבעית. לא נתגלו ממצאים כלשהם, אך אין כל ספק שמתקנים אלה הינם מעשה ידי אדם (אוכלוסיה נוודית בזמן לא ידוע).

תמונה – 9 : מראה כללי של אתר 4 - ג לאחר החפירה, מצולם מצפון לדרום.

4. ד : שרידי מכלאה?, נ.צ – 062663 – 175697

כ – 40 מ׳ מדרום מערב לאתר 4 ג, במעלה גדת הערוץ, מצויים שרידים דלים של מבנה בעל מתאר עגול, שקוטרו כ – 10 מ׳ בקירוב. שרידי המבנה (מכלאה?), נהרסו בחציים המזרחי ע״י עבודות עפר שפגעו בו. הבניה היא מאבנים גדולות ובינוניות שהונחו במתאר מעוגל (חלקם על צידם הצר), בנדבך אחד על פני הקרקע הטבעית. האתר לא נחפר ולא נתגלו בו ממצאים כלשהם.

תמונה – 10 : מראה כללי של שרידי המכלאה מצולם מדרום לצפון.

תמונה – 11 : מראה מקורב של שרידי המכלאה? שים לב לבולבוס האבן שהונח על צידו הצר.

4. ה : ריכוז אבנים, נ.צ – 062650 – 175688

כ - 10 מ׳ מדרום למכלאה? נתגלה מצבור אבנים בינוניות המונחות על משטח חמאדה, מעל גדת הנחל. במקום נחפר ריבוע שגודלו 1.5 X 1.5 מ׳ ולעומק של עד 0.1 מ׳ מתחת לפני הקרקע.

ריכוז האבנים הינו ככל הנראה מעשה ידי אדם, אך טיבו אינו ברור. לא נמצאו כל שרידים אחרים בחפירה, יתכן ונועד לשמש כציון כלשהוא ולא כמתקן.

תמונה – 12 : מראה כללי לפני החפירה מצולם ממערב למזרח.

תמונה – 13: מראה כללי לאחר החפירה, כנ"ל.

<u>שטח – 5</u>:

ריכוז אבנים על הגדה הצפונית של ערוץ קטן, היורד ממערב למזרח.

<u>5.א: מוקד בנוי</u> נ.צ – 062865 – 175617

מתקן בנוי בשיפולי גבעה. במקום נחפר ריבוע שגודלו 5 X 5 מ' ובמרכזו מתקן אליפטי שגודלו: 1.8 X 2.6 מ' הבנוי מאבני שדה מקומיות בגדלים שונים. האבנים הגדולות ביותר גודלן כ – 0.4 מ'. בין האבנים ניתן למצוא גם בולבוסי גיר ושברי אבנים. המתקן בנוי בנדבך אחד לאורך ובכמה מקומות הונחו מספר אבנים כנדבך שני לגובה. האגף הדרומי של המתקן נראה כשלם יותר בהשתמרותו ועושה רושם שהאגף הצפוני של המתקן התמוטט ופוזר בהרס מכוון כלפי צפון.

תמונה – 14: מראה כללי של המתקן לפני החפירה מצולם ממזרח למערב

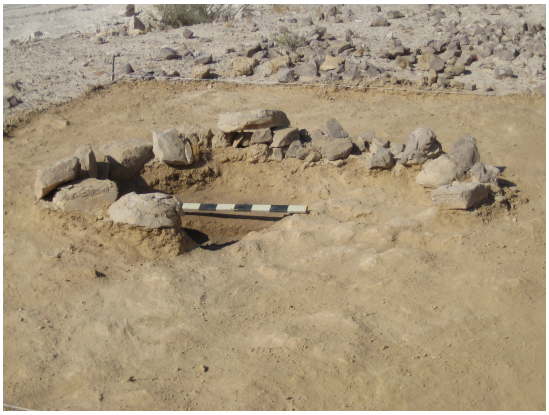

תמונה – 15: מראה כללי לאחר החפירה, כנ"ל.

תמונה – 16: מראה כללי, שים לב למרכז המתקן ובו ריכוז האפר.

<u>שטח – 6:</u>

ריכוזי אבנים על משטח חמאדה המצוי באוכף ברכס חתרורים. נחפרו שלושה ריבועי חפירה בגודל של 5 X 5 מ' כל אחד, וכן נבדק ריבוע נוסף ללא חפירה.

<u>6.א: שני מתקני אבן</u>, נ.צ: 062859 - 174948

ריבוע שגודלו 5 X 5 מ' (25 מ"ר) נחפר בריכוז האבנים הצפוני – מזרחי. נתגלו שני מתקנים בנויים מאבנים קטנות ובינוניות שחלקם נבנו לאורך הקיר והוצבו על צידם הצר. המתקו הראשון גודלו כ – 1.5 X 1מ' וכיוונו דרום מזרח – צפון מערב. האבנים הונחו על פני הקרקע הטבעית, פנימו של המתקן נתגלה כשהוא ריק מכל תוכן. (ראה תמונות 17 – 18). מתקן נוסף הבנוי מאבנים קטנות ובממדים דומים לראשון נתגלה בסמוך לפינה הדרום מערבית של הריבוע, (חלקו של המתקן חורג מתחום הריבוע). גם מתקן זה נתגלה כשהוא ריק מכל תוכן וללא כל ממצא נוסף בשטח. המתקנים הינם מעשה ידי אדם אך מהותם אינה ברורה.

תמונה – 17 : מראה כללי לפני החפירה.

תמונה – 18 : מראה כללי של המתקן לאחר החפירה בהיקפו ולפני פתיחת מרכז המתקן.

<u>ב.6 : מתקן אבנים</u>, נ.צ : 062867 - 174925

במרכז הריבוע החפור, נחשף מתקן בנוי. המתקן בנוי בצורת האות – ח כשהוא פתוח לכיוון דרום. הבניה עפ"י רוב בלוחות אבן גדולים ובינוניים שהונחו כשהם ניצבים על צידם הצר.

רוחבו של המתקן כ – 1.2 מ' ואורכו כ – 1.2 מ'. אגפו הצפוני בנוי משלוש אבנים גדולות וניצבות (אולי מצבות?) אשרבולטות בגודלן (עד כ - 0.5 מ' בגובה לעומת האבנים האחרות שבקירות המתקן). בהמשך לשורת המצבות, נמשך קיר בנוי שאורכו כ - 1.3 מ' כלפי מערב. גם קיר זה בנוי

מלוחות אבן ניצבים בנדבך אחד לאורך לגובה ולרוחב. באגף המערבי של המתקן, נחשף קטע מגוש סלע טבעי. יתכן ומתקן זה שימש כתא פולחן, ושורת האבנים הניצבות שימשה כמצבות. החפירה העמיקה עד ל - 0.3 מ' מתחת לפני הקרקע. לא נתגלו כל ממצאים , והחפירה היתה בקרקע סטרילית. אין ספק שמתקן זה הינו מעשה ידי אדם אך אין כל אפשרות לתארכו. יתכן ומתקן זה שימש בהקשר פולחני של אוכלוסיה נוודית טרום איסלמית.

תמונה – 19 : מראה כללי של המתקן מצולם מדרום לצפון.

תמונה – 20 : מראה כללי של המתקן, מצולם ממזרח למערב.

תמונה – 21 : מראה כללי מלמעלה, שים לב לגוש הסלע הטבעי בתוך המתקן (תא פולחן?).

6.ג: ריכוז אבני שדה, נ.צ: 062859 – 174904

(פני השטח נוקו מאבנים במקום לא זוהה שריד מעשה ידי אדם)

6.ד: מתקן קטן, נ.צ: 062826 - 174910

בסמוך לפינה הצפון מזרחית של הריבוע, נתגלה מתקן קטן בנוי מאבנים בגוונים חום ואפור. האבנים נטויות אל מרכז המתקן וחלקן מבוקעות. חפירה סביב המתקן ובתוכו לא העלתה ממצאים כלשהם. אין ודאות כי זהו מתקן מעשה ידי אדם, אין אפשרות לעמוד על טיבו או לתארכו.

תמונה – 22: מראה כללי של המתקן?, מצולם מדרום לצפון.

תמונה – 23: כנ"ל , מצולם ממערב למזרח.

סיכום:

מרבית האתרים שנחפרו ותוארו לעיל, הינם מתקנים פשוטים שנעשו ע"י נוודים, אשר שימשו כמתקני ארעיי לפרק זמן קצר ביותר. חוסר הממצא כמעט בכל האתרים מקשה מאוד על תיארוך המתקנים. עם כל זאת, על סמך מעט החרסים שהתגלו באתר 4 – ב, וכן מאופי הפעילות הפולחנית העולה מן המתקנים שבאתרים 4 – ג, ו – 6 – ב, נראה כי פולחן זה מאפיין את האוכלוסיה הנוודית של האיזור בתק' הטרום איסלמית.